

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО
ФАКУЛТЕТ „УПРАВЛЕНИЕ И АДМИНИСТРАЦИЯ“
КАТЕДРА „ПУБЛИЧНА АДМИНИСТРАЦИЯ“

ИНТЕГРИРАНЕ НА ФОРМИТЕ ЗА УЧЕНЕ ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ: ПУБЛИЧНИ ПОЛИТИКИ И ИНСТРУМЕНТИ

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по
научна специалност: Организация и управление извън сферата на материалното
производство

Докторант: Ралица Стефанова Велева

Научен ръководител: доц. д-р Евгения Пенкова

София, 2015

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на заседание на катедра „Публична администрация” при УНСС от 11 май 2015 г.

Дисертационният труд е написан на български език и е с обем от 215 стандартни страници, включващи списък на таблиците и фигурите в текста, списък на използваните съкращения, въведение, три глави, заключение, осем приложения и литература. Използваната литература съдържа общо 147 източници, в т.ч. литература, нормативни, справочни и стратегически документи на български, английски и руски и интернет сайтове със специализирана информация от национални и международни институции.

В основната част са представени 7 таблици и 51 фигури.

НАУЧНО ЖУРИ:

проф. д.ик.н. Никола Великов

проф. д-р Петър Балкански

доц. д-р Георги Апостолов

доц. д-р Александър Вълков

доц. д-р Евгения Пенкова

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 08.07.2015 г. от 14:00 часа в зала „Научни съвети” на УНСС.

Материалите по защитата са на разположение в сектор „Научни съвети и конкурси” на УНСС.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност и значимост

Ролята на образованието и обучението за развитието на икономиката и обществото е доказана както в социалните, така и в икономическите теории. Въпросът не е строго теоретичен, неговата практическа значимост се подхранва от натиска на редица процеси, сред които с основно значение е динамичното развитие на науката, техниката и технологиите. Това води до бързо остаряване на придобитите знания и умения, което към настоящия момент е пет пъти по-бързо, отколкото в средата на миналия век. Амортизацията на знанията се свързва с несъответствие между тях и приложните умения.

В съвременните условия този дефицит се преодолява чрез развитие и интегриране на формите за учене през целия живот. Проблемът е широкообхванат, тъй като еднакво засегнати са както заетите, така и социално изключените лица, в т.ч. и безработните. Адаптирането на хората към практическите потребности изисква непрекъснато обновяване на тяхното образование и квалификация.

Ученето през целия живот (УЦЖ) е залегнало в стратегическите цели на Европейския съюз като средство за повишаване конкурентоспособността на икономиката. В този аспект, наблюдавани индикатори и обект на периодични анализи в ЕС са: рано отпаднали от формалната образователна система, процент на населението между 25 и 64 години с висше образование, обхват на населението в УЦЖ, лица в риск от бедност и социално изключване, неработещи и неучещи млади хора и др. За вписването на България в общата стратегическа рамка на ЕС са приети стратегически и програмни документи на политическо равнище. Тяхната практическа реализация е твърде далеч както от общеевропейските, така и от националните цели на политиката по УЦЖ. Динамика по основни целеви индикатори за последното десетилетие на практика липсва, а обхватът на населението в учене през целия живот е най-ниско в ЕС-28.

Актуалността на проблема и незадоволителното му решаване у нас са предпоставка за избора на тема за разработване на дисертационния труд. Изследователският интерес бе провокиран допълнително и от относително слабата разработеност на проблема в България.

2. Разработеност на проблема

Литературните източници у нас третираят УЦЖ предимно в програмните и нормативни документи. Оценка на практическото развитие и изпълнение на програмите липсва. Научните изследвания в тази област са оскъдни, а емпиричните данни несистематизирани. По-различно стои въпросът в чуждестранните източници. Това е актуална тема за изследване както в англоезичната, така и в руската литература. Първите акцентират върху емпирични изследвания и практически анализи, докато в руските източници преобладават теоретичните разработки.

Настоящият дисертационен труд възприема и двата подхода на изследване. Като теоретична база се използват класически и съвременни икономически и социални теории за ролята на образованието и обучението. От тези теоретични позиции проблемът за стимулиране на ученето през целия живот се извежда като критичен фактор за развитие на човешкия капитал и човешкия потенциал.

3. Обект и предмет на дисертацията

Обект на дисертационния труд е ученето през целия живот в трите му форми: формално образование, неформално обучение и самостоятелно учене. Тези форми са обхванати в различни секторни политики с делегирани отговорности на различни институции, между които обаче липсва координация. Това предопределя **предмета** на изследването, а именно – интегриране на формите за учене през целия живот. **Изследователският признак** (предикат) са публичните политики и инструменти.

4. Цел и задачи

Основната цел на изследването е да се разкрият възможностите за развитие на публични политики и инструменти за интегриране на формите за учене през целия живот в България.

За постигането на тази цел авторът си поставя за решаване **следните задачи**:

1. Да се систематизират водещи теоретични възгледи за необходимостта от развитието на ученето през целия живот.
2. Да се анализира в сравнителен план факторната обусловеност и резултатите от ученето през целия живот като се открият добри практики и се оценят функционални връзки и зависимости между основни показатели.
3. Да се проучи прилагането на политиките за учене през целия живот в България като се идентифицират проблемни области и се очертаят насоките за бъдещи подобрения.
4. Да се предложат конкретни инструменти за стимулиране участието на различни стопански субекти в системата за учене през целия живот, при подчертани регулативни функции на държавата в този процес.

5. Основна теза и работни хипотези

Основната теза, която се поддържа в труда е, че ученето през целия живот в България е изостанало от практиката на европейските страни. Развитието на координирани политики, интегриращи съвременни инструменти за въздействие са фактори за разширяване обхвата на учене през целия живот и развитието на човешкия потенциал.

Работни хипотези

1. Необходимостта от учене през целия живот има своята теоретична обосновка в концепциите за човешкия капитал и човешкото развитие.
2. Формите за учене през целия живот се интегрират в образователния, работен и жизнен цикъл на човека.
3. Съществуващата законодателна рамка и институционална координация в България не стимулират изграждането на система за УЦЖ, поради което страната изостава от останалите държави-членки на ЕС-28.
4. Ученето през целия живот е трансмисия между икономически показатели и социални ефекти.
5. Използването на алтернативни финансови инструменти стимулира активността на участниците в УЦЖ и разширява неговия обхват.

6. Изследователски подход

Методологията на изследването се основава на съчетаването на системния подход, позитивния и нормативния анализ. Изграждането на теоретичната концепция за УЦЖ се базира на анализ на литературни източници и изследване на документи (desk analysis). Във Втора и Трета глава от изследването се използват сравнително-съпоставителен емпиричен анализ, анализ и синтез на съществуващи добри практики. Изследването и оценяването на функционалните зависимости се базират на клъстер и корелационен анализ.

Основните литературни и информационни източници, които са използвани при разработването на труда са: българска и чуждоезична научна литература, нормативни актове от българското и европейското законодателство, стратегически и програмни документи, интернет сайтове със специализирана информация от национални и международни институции (Министерство на образованието и науката, Министерство на труда и социалната политика, Национална агенция за професионално образование и обучение, Агенция по заетостта, OECD, World Bank, UNDP, CEDEFOP, UNESCO и др.). Основен източник на данните, използвани за емпиричните анализи е информационният масив на Национален статистически институт, Евростат и др.

7. Ограниченията в обхвата на изследването са по отношение на:

- Периода на изследването – от 2007 до 2013 г., т.е. от присъединяването на България към ЕС.
- Сравнителния анализ – за страните от ЕС-28 е на базата на селектирани страни-маркери и България.

- Извадката от страни-маркери се базира на формираните клъстери по обхват на населението в УЦЖ. От всеки клъстер е идентифицирана държавата с най-висок прираст на обхвата към 2013 г. при базова 2007 г.
- Инструментите за стимулиране на УЦЖ – преки (публично финансиране и институционална координация) и косвени (данъчни преференции).

В дисертационния труд е възприета следната логика на изложение:

- 1) Теоретична основа на ученето през целия живот (Първа глава);
- 2) Българската практика в контекста на европейски политики (Втора глава. §1, 2);
- 3) Оценка на връзката на факторните и резултативните показатели с обхвата на ученето през целия живот – корелационен анализ по страни-маркери (Втора глава. §3);
- 4) Извеждане на фактори с висок интензитет, като приоритетни за развитие на системата на учене през целия живот в България (Втора глава);
- 5) Обосновка на необходимостта от развитие на алтернативни инструменти за разширяване на обхвата на учене през целия живот (Трета глава).

Портретът на цялостното изследване обединява основните работни хипотези със задачите и целта на дисертационния труд в структурата на изследването. Графично това е представено по следния начин:

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

СПИСЪК НА ТАБЛИЦИТЕ И ФИГУРИТЕ В ТЕКСТА

СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ

ВЪВЕДЕНИЕ

ПЪРВА ГЛАВА. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА КОНЦЕПЦИЯТА ЗА УЧЕНЕ ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ

1. Класически и съвременни възгледи за ролята на образованието и обучението
2. Необходимост от непрекъснато образование и обучение
3. Интегриране на формите за учене през целия живот в работния и жизнен цикъл на човека

ВТОРА ГЛАВА. ПОЛИТИКИ ЗА СТИМУЛИРАНЕ НА УЧЕНЕТО ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ФАКТОРНИ И ФУНКЦИОНАЛНИ ЗАВИСИМОСТИ

1. Политики за учене през целия живот в България
2. Европейски политики за стимулиране на ученето през целия живот
3. Оценяване на основни фактори и функционални зависимости

ТРЕТА ГЛАВА. ИНСТРУМЕНТИ ЗА ИНТЕГРИРАНЕ НА ФОРМИТЕ ЗА УЧЕНЕ ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ В БЪЛГАРИЯ

1. Възможности за подобряване на институционалната координация
2. Алтернативни подходи за използване на преки и косвени финансови инструменти

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОЖЕНИЯ

III. СИНТЕЗИРАНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ПЪРВА ГЛАВА. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА КОНЦЕПЦИЯТА ЗА УЧЕНЕ ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ

С настъпването на XXI век „образованието става толкова разнообразно в своите задачи и форми, че включва всички дейности, които позволяват на хората от детството до старостта да придобиват нови познания за света, за другите хора и за самите себе си“¹. Необходимостта от развитието на тези форми е подсказана от самия живот, а концептуалните виждания минават през идеите за развитието на образование за възрастни, непрекъснатото (перманентно) образование и достигат до съвременното виждане за изграждане на алтернативни форми за учене през целия живот.

В развитите икономики държавата създава условия за баланс в развитието на трите форми за учене през целия живот: формално образование, неформално обучение и самостоятелно учене, с което се цели широк обхват на населението и развитието на човешкия потенциал.

Резултат от изследването в тази част на дисертационния труд е аргументиране на необходимостта от непрекъснато образование и обучение и интегрирането им в работния и жизнен цикъл на човека.

1. Класически и съвременни възгледи за ролята на образованието и обучението

Сред многообразните концепции за ролята на образованието и квалификацията за общественото развитие могат да се открият три относително самостоятелни, но и допълващи се подхода на изследване: *икономически, социологически и приложен*.

Акцентът при разглеждането на образованието и квалификацията в *икономическите теории* е върху специфицирането на връзката: образование – икономически растеж. Формирането на човек във и чрез образование, определя неговия потенциал за създаване на блага и услуги и за участие в обществения живот. На тази основа е изградена концепцията за човешкия капитал. Тя присъства в класическите икономически теории и е доразвита и обогатена от икономистите неокласици. В научните изследвания се диференцират икономически и социални ползи от образованието на три равнища: индивидуално, микро и макро. В макроикономически аспект те се свързват предимно с влиянието на образованието върху крайния резултат – прираста на brutния вътрешен продукт. В социалната сфера позитивното въздействие се свързва с редуциране на безработицата и бедността, увеличаване на заетостта и др.

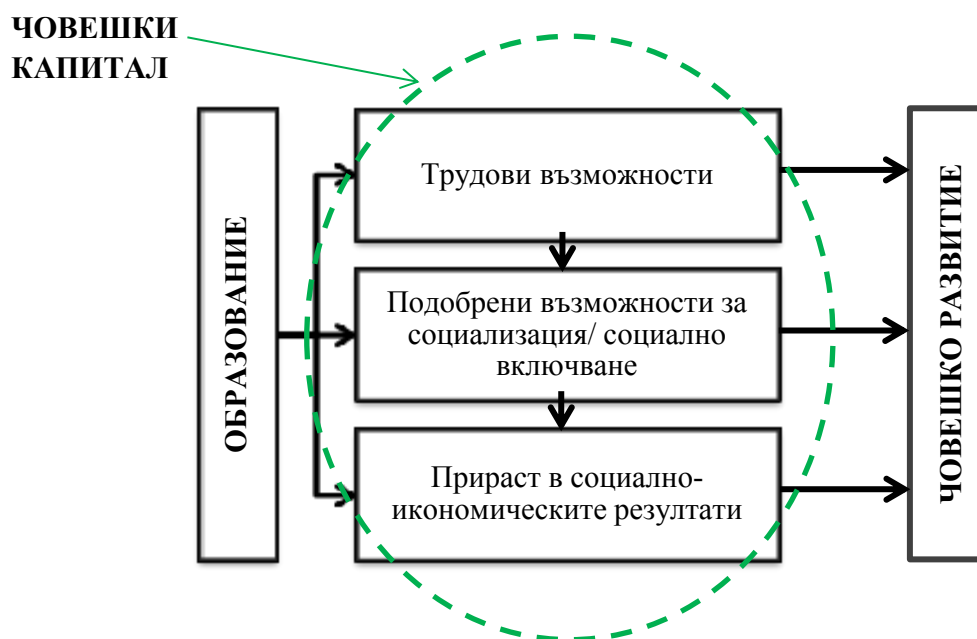
В *социалните теории* се акцентира върху образованието като обществена система и механизъм за социализация на личността. В този аспект се разглеждат проблемни области като: промени в целите и функциите на образованието, формиране

¹ Вж. Делор, Ж., Образованието – скритото съкровище, Доклад на международната комисия за образование за 21 век пред ЮНЕСКО, 1998, с. 20

на нагласи за социална отговорност, промени в начина на мислене и поведението на хората и др. Доказано е, че образованието е важен институционален фактор за социализация на индивида, който гарантира процеса на успешното му включване и участие в обществения живот, тъй като е базисен стимул за социалния капитал и обществената интеграция.²

Интегрирането на икономическите и социалните концепции формира политиките и води до конкретни **приложни решения**. На тази основа съвременните емпирични изследвания преместват акцента от човешкия капитал (разглеждането на човека като фактор за икономическото развитие) към неговото личностно развитие и удовлетворение от живота – човешкото развитие. Анализът показва, че България е в силно неконкурентна позиция в европейски мащаб по отношение както на формирания човешки капитал, така и на човешкото развитие.

Връзката между трите подхода (икономически, социален и приложен) за ролята на образованието може да се представи схематично по следния начин (Вж. Фигура 1.):

**Фигура 1. Трансформиране на образованието: човешки капитал
и човешко развитие**

2. Необходимост от непрекъснато образование и обучение

Образованието и обучението са процеси, които се осъществяват в определена последователност чрез оказването на услуги. В резултат на това се формират различни по вид и качество продукти. Тяхната оценка се базира на принципа на обществената полза, т.е. възможностите да удовлетворява потребностите на икономиката и

² Вж. Милenkова, В., Социален капитал, образование и девиации, В: Социализация и девиантно поведение, Институт за изследване на обществата и знанието, БАН, Омда, София, 2013, с. 5

обществото. Това означава, че от една страна, е необходим натрупан фонд образование, а от друга, наличието на образователен потенциал, съобразен с динамично променящите се потребности на икономиката. В първия аспект от значение е структурата и обхвата на образователната система и продължителността на обучението. По-важна е втората страна, която изисква съобразяването с бързото остаряване на знанията, което се свързва предимно с технологичния прогрес.

В контекста на двете изведени условия за ефективна реализация на образователния продукт, посочените проблемни области насочват към необходимостта от:

- Увеличаване на продължителността на формалното образование и обучение до 15-20 и повече години;
- Развитие на форми за образование и обучение, насочени към максимален обхват на населението, в т.ч. рано отпадналите и групи от населението с ниско равнище на образование. Тези форми би следвало да имат допълваща и компенсираща роля за образователната система;
- Развитие на форми за образование и обучение, насочени към актуализиране и адаптиране на подготовката (на заети и безработни) към текущите и бъдещите потребности на отраслите и дейностите в икономиката и социалната сфера.

Съвременното решение на тези въпроси намира израз в концепцията за учене през целия живот.

Ученето през целия живот обхваща всички учебни (образователни) дейности от най-ранно детство на индивида до дълбока старост. Тези учебни дейности надграждат един общ запас от знания и способности, който надхвърля базисните умения. УЦЖ представлява не само придобиване на квалификации, които са свързани непосредствено с професията, но и непрекъснато обновяване на всички способности, интереси, знания и разбирания.

Ученето през целия живот включва следните три форми³: ***формално образование, неформално обучение и самостоятелно учене.***

Формалното образование акцентира върху развитие на мисловните способности на учениците, уменията за интелектуална дейност, особено на тяхната памет, представи, форми и стил на речта, волята и донякъде на въображението.

Неформалното обучение се превръща в част от образователния дебат в края на 60-те години на XX век. Чрез него се отговоря на социални и образователни предизвикателства, които надхвърлят възможностите на формалната образователна система.

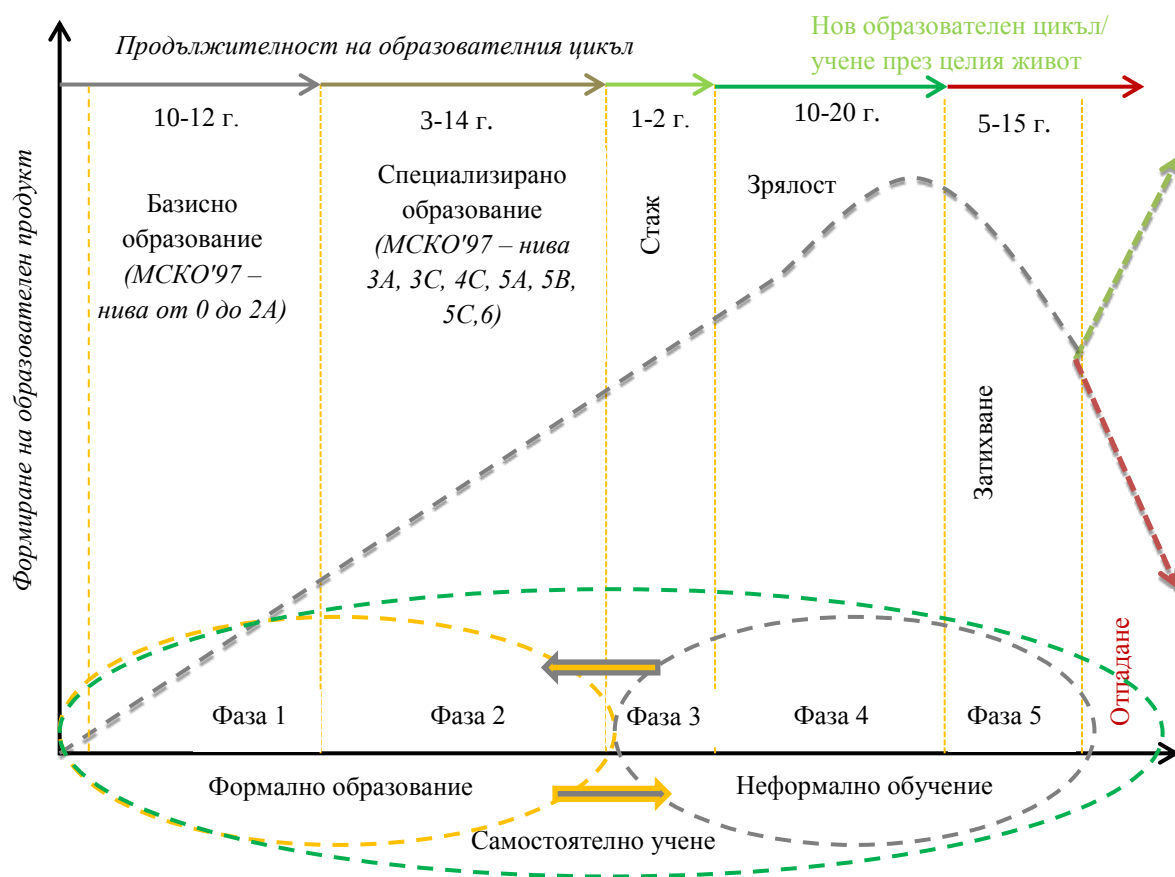
³ Съгласно *Регламента на ЕК №1313 от 2002 г.*,

При третата алтернативна форма за учене през целия живот – **самостоятелното учене**, обучаващият се сам определя целите, задачите, съдържанието и технологиите, чрез които да придобие конкретното познание. Всичко това се базира на личните потребности, мотиви, интереси и възможности на индивида.⁴

Динамично развиващите се процеси в съвременното общество изискват паралелно и последователно участие на индивидите и в трите форми за учене през целия живот.

3. Интегриране на формите за учене през целия живот в работния и жизнен цикъл на човека

Авторовото виждане е, че наличието на връзка и последователност между различните равнища на формалното образование и другите две форми за УЦЖ може да се представи като цялостен процес, който се реализира на различни етапи от работния и жизнен цикъл на човека. Образователният цикъл предполага няколко основни фази, които формират образователно-квалификационната характеристика на индивидите.⁵ (Вж. Фигура 2.)

Фигура 2. Етапи на образователния цикъл

⁴ Систематизацията е по дефинициите, използвани от Евростат, ЕКР, Европейската комисия, НСИ

⁵ Тезата за наличието на образователен цикъл е разгледана от Цекова, Е. В: Въведение в икономиката на образованието, ИПК „РАЦИО-90, София, 1998

Формирането на знанията и уменията е системен и продължителен процес. Той започва от семейството, преминава през различните степени на формалната образователна система и съпътства човек през целия му активен живот. Включването на индивидите в алтернативните форми на неформалното обучение и самостоятелното учене повишава тяхната производителност, което е определящо за развитието на икономиката и обществото.

В рамките на образователния и работен цикъл хората формират запас от знания и умения, но не всички от тях се използват. Причините могат да бъдат различни: работа в друга област (професия), бързо остаряване, липса на връзка между образование и практика и най-вече бързото развитие на техниката и технологиите. (Вж. Фигура 3.) Фигурата показва пресечните полета на придобитите, използвани и необходими знания. Начин за преодоляване на дефицита на умения е включване на индивидите в обучение (неформално обучение или самостоятелно учене), адаптирано към съвременните практически изисквания.

Фигура 3. Ученето през целия живот за актуализиране на знанията и уменията

Източник: Адаптирана по Allen, J. and Grip, A., Skill Obsolescence, Lifelong Learning and Labor Market Participation, Research Centre for Education and the Labour Market, The Netherlands, 2007, p. 6

Всеки човек, преминавайки през различните фази на образователния цикъл и достигайки степента на зрялост има възможността да избира: да се преквалифицира или да работи при намалена производителност и реализация, и постепенно да отпадне. Интересите на всички субекти обуславят необходимостта от непрекъснато обучение и повишаване на квалификацията с цел пълноценно участие в икономиката и общественения живот.

Предвид значимостта на тези ефекти, интегрирането на трите форми за УЦЖ трябва да бъде обект на целенасочена държавна политика.

Основни изводи от изложеното в Първа глава:

Образованието и обучението са ключови фактори за развитието на човека и обществото. Наред с икономическите и социални процеси се променят и изискванията към количеството (натрупаният фонд образование) и качеството на образователния продукт.

Адаптирането на образованието към тези изисквания предполага от една страна увеличаване на средната продължителност на обучението (т.е. увеличаване образователния потенциал), а от друга – непрекъснатото добавяне на нови знания и умения. Практическата ориентация към решаването на този проблем се свързва с развитието на формите за УЦЖ.

Обособяването на три различни форми за учене през целия живот (формално, неформално и самостоятелно) не означава издигането на бариери между тях. Напротив, те се обуславят, надграждат и преливат една в друга и формират един непрекъснат образователен цикъл, който се преплита с работния и жизнен цикъл на човека.

ВТОРА ГЛАВА. ПОЛИТИКИ ЗА СТИМУЛИРАНЕ НА УЧЕНОТО ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ФАКТОРНИ И ФУНКЦИОНАЛНИ ЗАВИСИМОСТИ

Възприетата обща политика на Европейския съюз за УЦЖ и извеждането на целеви ориентири (наблюдавани показатели) се реализира при изпълнение на националните политики, стратегии и програмни документи. Синхронизирането на националните законодателства е факт, но различията между страните остават. Анализирането на факторите, обуславящи тези различия и резултатите, които са постигнати в различните страни е обект на изследването в тази част на дисертационния труд. Целта е да се открият приоритетните области за развитие на УЦЖ в България в перспектива.

Резултат от изследването в тази част на дисертационния труд е аргументиране на необходимостта от промяна на политиката за УЦЖ в България чрез:

- 1) Сравнителен анализ на европейски политики за УЦЖ;
- 2) Извеждане на основни връзки между ресурси и социални ефекти и системата на УЦЖ;
- 3) Определяне на интензитета на връзките и идентифициране на основни инструменти за въздействие върху УЦЖ.

1. Политики за учене през целия живот в България

В България е налице сравнително добре развитата **правна рамка**, регламентираща организацията и дейността на институциите в системата на формалното образование. Регламентацията на другите две форми за УЦЖ е обхваната в различни актове предимно на общото образователно или социалното законодателство. По този начин организацията на УЦЖ и координацията на институциите остават недостатъчно покрити, тъй като специален закон за регулацията им липсва. Въз основа на анализа може да се твърди, че значителна част от действащите законови и подзаконови нормативни актове, регулиращи ученето през целия живот в България са утвърдени преди влизането в сила на основните стратегически документи на европейско и национално ниво. В този смисъл те не са синхронизирани с целите на политиките по учене през целия живот.

Приетите **програмни документи** формално очертават контурите на УЦЖ, без да изграждат обща рамка на системата. Механизми, които да гарантират планирането и текущия мониторинг на публичните политики и стратегии за учене през целия живот не са изградени, което се отразява негативно върху тяхната устойчивост.

Функции и отговорности за образование и обучение са делегирани на множество **институции** от публичния сектор, които са с различна йерархична подчиненост. Утвърденият принцип на споделената отговорност между институциите и липсата на координиращо звено не осигуряват ефективно функциониране и интегриране на трите форми за УЦЖ. В Националната стратегия за учене през целия живот са заложили мерки за изграждането на социално партньорство и координиращи звена, но не са създадени условия за тяхното изпълнение.

Резултат от състоянието на правната и институционална рамка в България е дебалансираното развитие на трите форми за учене през целия живот:

Формалната образователна система има най-широк обхват в сравнение с останалите две форми. **Неформалното обучение и особено самостоятелно учене** се развиват при липсата на законова подкрепа и стимули от държавата. По този начин те са функция на инициативността на отделни работодатели, частично на неправителствения сектор и на индивидуалните потребности, които са изразени предимно при по-високо образованото население.

Анализирането на трите форми за УЦЖ у нас извежда като приоритет на политиките за развитие следните целеви групи: рано отпаднали от образователната система, активно население с ниско образователно равнище, млади хора, които не работят и не учат, както и перманентно актуализиране и подобряване на квалификацията на заетите от всички образователни степени.

2. Европейски политики за стимулиране на ученето през целия живот

В страните от ЕС са създадени *необходимите предпоставки, общи регламенти и програмни документи* за реализиране на концепцията за УЦЖ. Националните законодателства на държавите-членки са хармонизирани с приетите общи програмни документи.

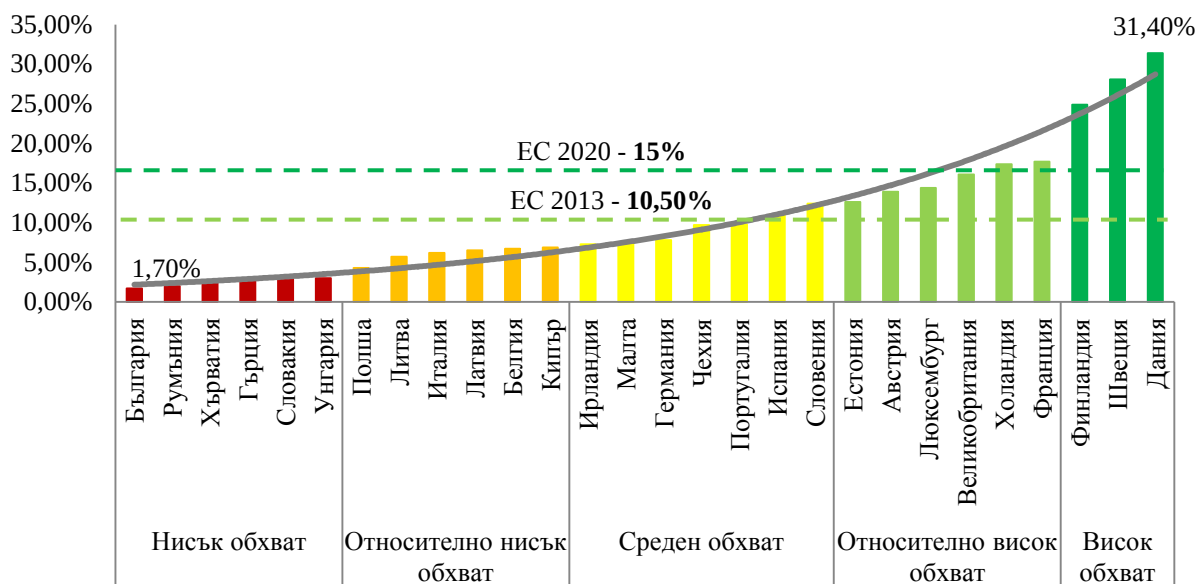
В Общността е изградена *синхронизирана система от институции и органи*, отговорни за различни аспекти на УЦЖ. Създадена е координация на европейските с национално отговорните институции за развитието на системата. Това обаче не изглажда различията в държавите-членки по отношение на основни показатели за УЦЖ, по които България значително изостава.

По основния показател – обхват на населението, участващо в ученето през целия живот – България е на последно място от държавите-членки с едва 1,7 % при средни стойности за ЕС-28 – 10,5 %⁶. Наличието на значителни различия между страните от ЕС по този показател дава основание да се обособят пет клъстера от държави, представени на *фигура 4*. Тази клъстеризацията е основа за извършването на корелационен анализ, за чиито цели са идентифицирани шест страни – маркери (по една от всеки клъстер и България). *Критерий* за техния подбор е отчетен най-висок ръст на обхвата (участието) на населението в учене през целия живот през 2013 г. при базова 2007 г. Съобразно възприетият критерий се идентифицират следните страни-маркери:

- Първи клъстер „Нисък обхват” – Гърция (ръст от 0,8 п. п.);
- Втори клъстер „Относително нисък обхват” – Литва (ръст от 0,5 п. п.);
- Трети клъстер „Среден обхват” – Португалия (ръст от 5,4 п. п.);
- Четвърти клъстер „Относително висок обхват”⁷ – Люксембург (ръст от 7,4 п. п.);
- Пети клъстер „Висок обхват” – Швеция (ръст от 9,5 п. п.).

⁶ Резултатите са на база проведено изследване от Евростат сред лицата на възраст между 25 и 64 години, 2013 г.

⁷ Бележка: В четвърти клъстер „Относително висок обхват” не се идентифицира Франция, като държава-членка на ЕС-28 с най-висок ръст към 2013 г. при базова 2007 г. по отношение на относителния дял участие на населението в УЦЖ поради съмнения за ненадеждна информация, предвид резките диапазонни разлики.

Фигура 4. Относителен дял на участващите в учене през целия живот от ЕС-28 (2013 г.)

Източник: авторов анализ по данни на Евростат, 2014 г.

Данните ситуират България на незавидната последна позиция от всички страни-членки, с 8,8 п.п. под средните за ЕС-28 стойности и твърде далеч от стратегическата национална цел – 15% обхват на населението през 2020 година.

3. Оценяване на основни фактори и функционални зависимости

В тази част от дисертационния труд е анализирана и критично осмислена ролята на ученето през целия живот като своеобразна трансмисия между икономически показатели и социални ефекти. (Вж. Фигура 5.) На базата на този общ модел оценката се извършва при използване на техниката на корелационния анализ.

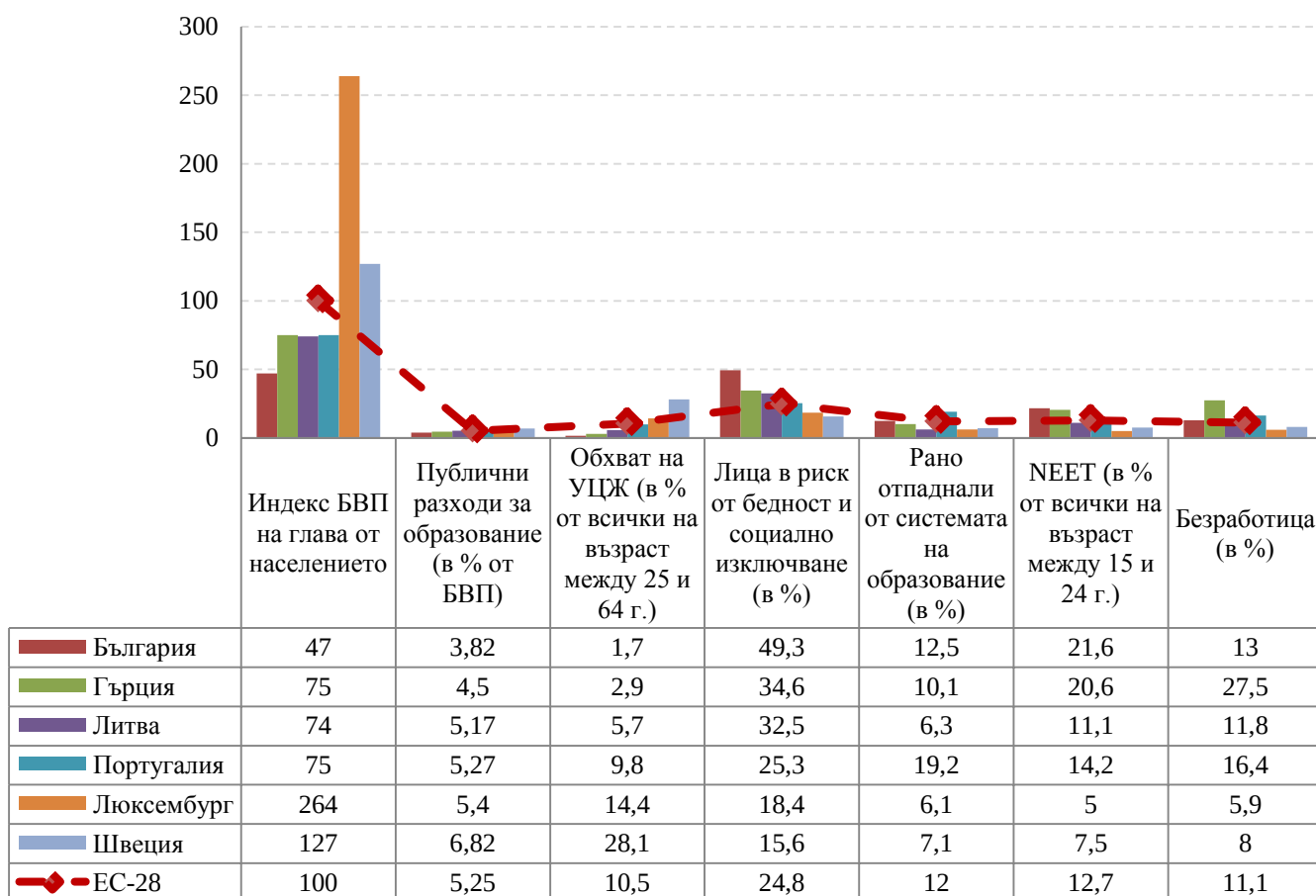

Фигура 5. Ресурсни и резултативни показатели

В анализа се използват две групи показатели с доказана в икономическите и социални теории значимост за развитието на образованието и обучението (Вж. Първа глава, §1). Първата група са **ресурсните показатели**, от които е оценено влиянието на БВП на глава от населението и публичните разходи за образование върху развитието на УЦЖ, измерено чрез обхвата на населението. Втората група – **результативните показатели** се оценяват чрез влиянието на УЦЖ върху значими социални ефекти като: лица в риск от бедност и социално изключване, млади хора, които не работят и не учат (NEET), рано отпаднали от системата на образование и безработица).

В дисертационния труд се цели открояването на различията по всеки един от показателите, в т.ч. ресурсни и резултативни за всяка една от страните-маркери за целия период на изследване (от 2007 до 2013 г. вкл.). Извършен е обстоен анализ за всяка идентифицирана държава, въз основа на който са определени връзките и зависимостите между различните показатели и УЦЖ и са обобщени профилните им характеристики.

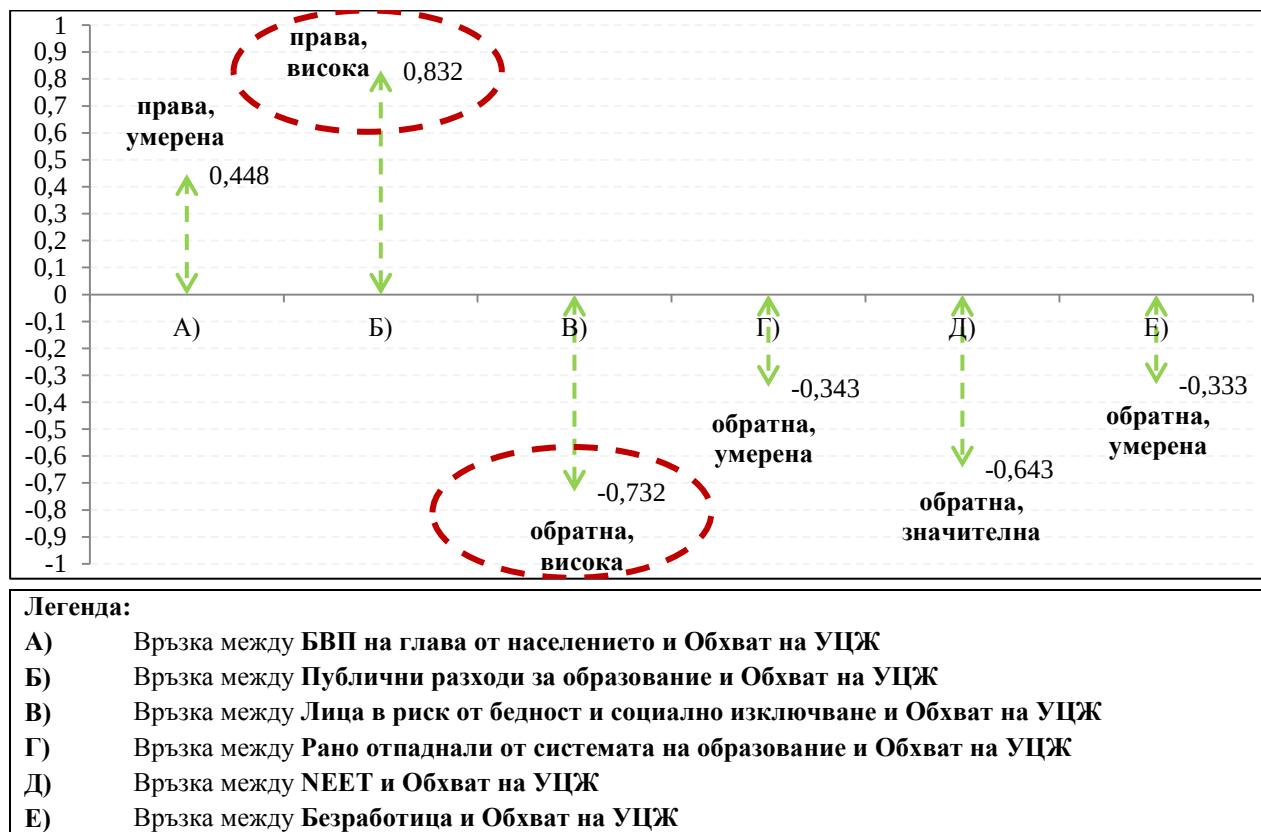
Стойностите на показателите за петте идентифицирани страни-маркери, България и ЕС-28 за 2013 година са представени на *фигура 5*.

Фигура 6. Ресурсни и резултативни показатели за страните – маркери, 2013 г.

Източник: Обобщено по данни на Евростат, ОИСР и ЮНЕСКО, 2014 г.

С цел открояването на съвкупни връзки и зависимости е извършен и общ корелационен анализ за всички страни-маркери, България и ЕС-28 за изследвания период (от 2007 до 2013 г. вкл.). В резултат са формирани обобщени изводи за дълбочината на връзките, оценени чрез средни стойности на корелационните коефициенти (Вж. Фигура 7.):

Фигура 7. Обобщен корелационен анализ на ресурсни и резултативни фактори

Източник: авторови изчисления по данни на Евростат, OECD и UNESCO, 2014 г.

Анализът потвърждава водещата роля на публичните финанси за разширяване обхвата на УЦЖ. Установена е висока корелация между публичните разходи за образование като процент от БВП и обхват на УЦЖ ($R = +0,832$). България е страната с най-ниско равнище на публично финансиране на образованието и съответно с най-нисък обхват на населението в УЦЖ.

Анализът потвърждава и силното влияние на УЦЖ върху редуциране на лицата в риск от бедност и социално изключване ($R = -0,733$). България отново показва крайни стойности в тази връзка: страната е с най-висок относителен дял на населението в риск от бедност (49,3 %) и с най-нисък обхват на УЦЖ (1,7 %).

С цел комплексна оценка на политиките по УЦЖ изводите от корелационния анализ се допълват с анализ на компоненти на система като: форми на управление на УЦЖ, социално партньорство, механизъм на финансиране, преобладаващи форми за

УЦЖ, координация и др. Системният подход дава възможност да се обобщят следните тенденции в развитието на политиките за УЦЖ страните от ЕС:

- Преобладават формите на централизирано управление на УЦЖ. Министерството на образованието е основната отговорна институция във всички анализирани страни. Прякото осъществяване на дейностите е делегирано на централни агенции и мрежи от институции на национално равнище. България прави изключение от тази утвърдена практика;
- Във всички страни е добре изградена системата на социално партньорство с работодателски и браншови организации, което се координира от съответните структури на национално равнище;
- Преобладаващо е публичното финансиране с баланс между централизирани и децентрализирани форми. Широко застъпен е механизмът на данъчните преференции като инструмент за стимулиране на участието на други стопански субекти (работодатели и домакинства) във финансирането на УЦЖ.

Основни изводи от изложеното във Втора глава:

Законодателната и институционална рамка в България в значителна степен изостават от съвременните практики на страните-членки на ЕС-28. Резултат от това е дебалансираното развитие на трите форми за УЦЖ.

Анализирането на европейските практики показва извеждането на УЦЖ като приоритет, вкл. и чрез приемането на специални закони. Широко разпространение имат алтернативните инструменти за стимулиране на участието във формите за УЦЖ и използването на разнообразни подходи.

Общият извод от корелационния анализ е, че обхватът на населението в УЦЖ е в най-висока степен зависим от публично осигурените финансови ресурси. Широкият обхват на УЦЖ се очертава като фактор с висока степен на значимост за намаляване риска от бедност и социално изключване, безработицата и други социални ефекти.

Успешните политики за УЦЖ прилагат централизиран подход на управление на системата при широко развитие на мрежата от социално партньорство.

ТРЕТА ГЛАВА. ИНСТРУМЕНТИ ЗА ИНТЕГРИРАНЕ НА ФОРМИТЕ ЗА УЧЕНЕ ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ В БЪЛГАРИЯ

Сравнителният анализ на системите за учене през целия живот в страните от ЕС извежда следните приоритети за развитие в България:

- подобряване на управлението на системата и главно изграждането на **институционална координация**;
- адекватно използване на **алтернативни финансови инструменти** за различните форми за УЦЖ;
- разширяване на приложното поле на **данъчните преференции** за образование и обучение за всички стопански субекти, въввлечени в УЦЖ.

Перспективите за развитие на системата за УЦЖ се обвързват с политиката на държавата по отношение съчетаването на два типа регулации – преки и косвени инструменти. Изложеното по-горе свежда избора до развитие на инструментариума на институционалната координация и публичното финансиране като форми на пряката регулация на УЦЖ. Като косвен инструмент се разглежда възможността за развитие на данъчните преференции с цел стимулиране на системата.

Резултат от изследването в тази част на дисертационния труд е:

- 1) Изграждане на Концептуален модел за институционална координация;
- 2) Транспониране на ключови елементи от европейските политики за пряко и косвено държавно регулиране на участието в УЦЖ;

1. Възможности за подобряване на институционалната координация

Направен е критичен анализ на **практическите решения** и опитите за изграждане на институционална координация на УЦЖ в България. Установено е, че към настоящия момент предприетите действия не водят до изпълнение на Националната стратегия за учене през целия живот. Значимостта от координация на институциите се подценява и остава сериозно предизвикателство за развитието на УЦЖ и разширяването на неговия обхват.

В дисертационния труд се предлага **концептуална постановка** за изграждането на институционална координация, основаваща се на метода на отворената координация, умерената централизация и системния подход за интегриране на формите за УЦЖ.

Въз основа на изложените съображения се предлага алтернативен на установения у нас **модел за институционална координация на УЦЖ**, базиран на принципа „принципал-агент“. Функцията по координиране на дейността на институциите, ангажирани с УЦЖ се делегира на Национална агенция за учене през целия живот. Дизайнът на модела включва три групи компоненти: мрежа на социално партньорство, доставчици на образователни и обучителни услуги и потребители на

образователни и обучителни услуги (целеви групи), с конкретно разписани функции. Следователно потребителите от различните целеви групи са „вътре в модела“.

Националната агенция за УЦЖ освен с координираща роля, се натоварва и със следните функции и дейности, които към настоящия момент нямат задоволително решение в практиката:

- Анализ на предоставянето на услуги от доставчици и работодатели и обосновани предложения за законодателни промени;
- Контрол върху обучението и легитимността на доставчиците, който се явява гарант за качеството на обучението;
- Гарантирана равнопоставеност на отделните доставчици.

Предложеният концептуален модел е опит за разрешаване на проблемите, спъващи интегрирането на формите за УЦЖ. При изграждането му се възприемат за основополагащи принципите на новия публичен мениджмънт.

2. Алтернативни подходи за използване на преки и косвени финансови инструменти

Съществуващата финансова практика в България показва определена специфика във финансирането на формалното образование и неформално обучение, както и на самостоятелното учене. В тази част от дисертационния труд се изследва доколко тя кореспондира с добрия международен опит и къде е необходимо да се търсят допълнителни резерви с цел стимулиране на УЦЖ и разширяване обхвата на населението в трите форми. За основа при изясняването на тази диференциация се използва предложеният концептуален модел на институционална координация и респ. функциите, с които са натоварени всички участници в УЦЖ. Анализът е направен в следните разрези:

- Инструменти и механизми на финансиране по форми за УЦЖ;
- Инструменти за стимулиране на участието по целеви групи и доставчици.

Целта е чрез използването на общи подходи и инструменти да се интегрират формите за УЦЖ и се разшири обхвата на различните целеви групи в тях.

Разгледани са *практическите решения и проблемните области във финансирането на формите за УЦЖ в България*. На таблица 1. са систематизирани законово утвърдените източници на средства, инструментите и „посоката“ на трансфера към бенефициентите по форми за УЦЖ.

Таблица 1. Източници за финансиране на формите за УЦЖ в България

Форма на УЦЖ	Основен източник	Инструмент	Бенефициент
Формално образование	държавен бюджет	субсидия	държавни средни и висши училища
	местен бюджет	субсидия	общински основни и средни училища
	домакински бюджет, дарения	цена на обучение	частни основни, средни и висши училища
Неформално обучение	външни източници	проектна субсидия	държавни, общински и частни структури, фирми, частни доставчици, НПО, физически лица
	фирмен бюджет	директни курсове за обучение, ваучери	физически лица, заети във фирмите
	държавен бюджет, социално осигуряване	субсидия, курсове	физически лица, безработни
	домакински бюджет	директни плащания	физически лица
Самостоятелно учене	домакински бюджет	директни плащания	физически лица
	домакински бюджет	междупersonностни трансфери	физически лица

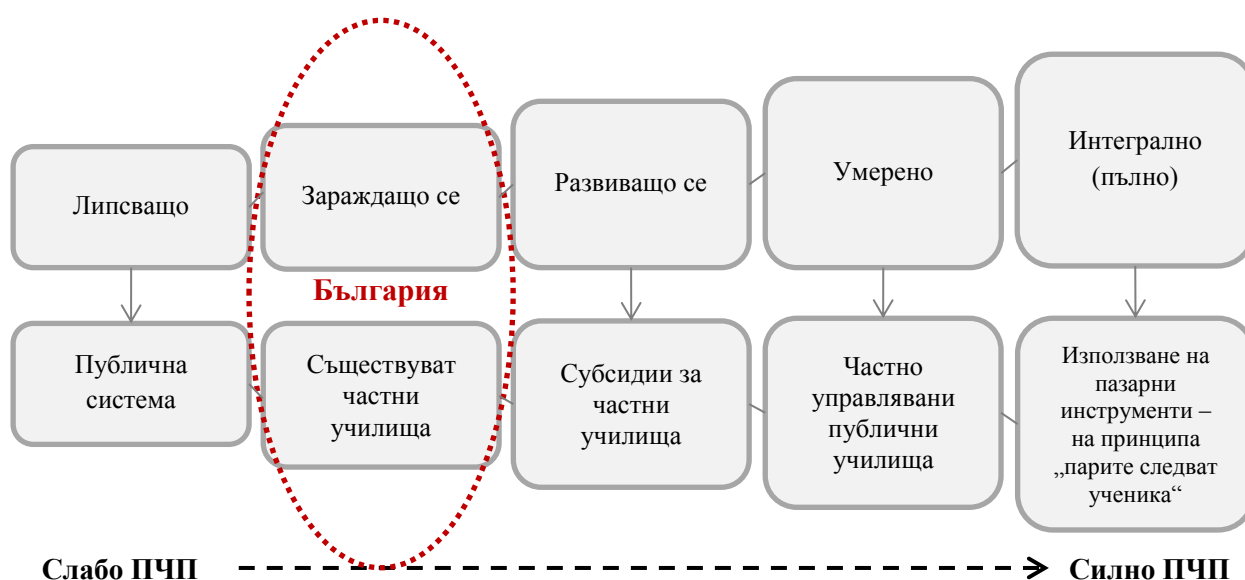
Установено е, че при трите форми за УЦЖ има определени различия по отношение на структурата на източниците и използваните инструменти. Причините за това са главно в основните акценти на политиките към развитие на формалното образование и неформалното обучение, както и във формираните индивидуални ценности и обществени нагласи към ученето.

В дисертационния труд са систематизирани и анализирани пропуските и възможните полета за иновиране по отношение на финансирането на **формалното образование, неформалното обучение и самостоятелното учене**.

Очертаните пропуски „подказват“ възможностите за развитие в посока към интегриране на формите за УЦЖ чрез финансови инструменти. От една страна, чрез разширяване обхвата на публичното финансиране като лост за стимулиране на частното предлагане на образователни и обучителни услуги. От друга страна, чрез развитие на косвените инструменти (данъчни преференции), третиращи равнопоставено производители и потребители на образование и обучение.

В дисертационния труд се възприема, че адаптирането на **преки финансови инструменти** към българската практика е крачка към синхронизирането ѝ с европейските политики и постигането на по-висок обхват на населението в трите форми за УЦЖ.

Международният опит показва, че основа за прилагането на финансовите инструменти е развитието на публично-частното партньорство в образованието. В тази част от дисертационния труд се прави опит за установяване и идентифициране на степента на ангажираност на България по отношение на ПЧП в областта на образованието чрез „континуум на ПЧП“. На *фигура 8.* са представени основните форми на публично финансирани и частно предоставяни образователни услуги.

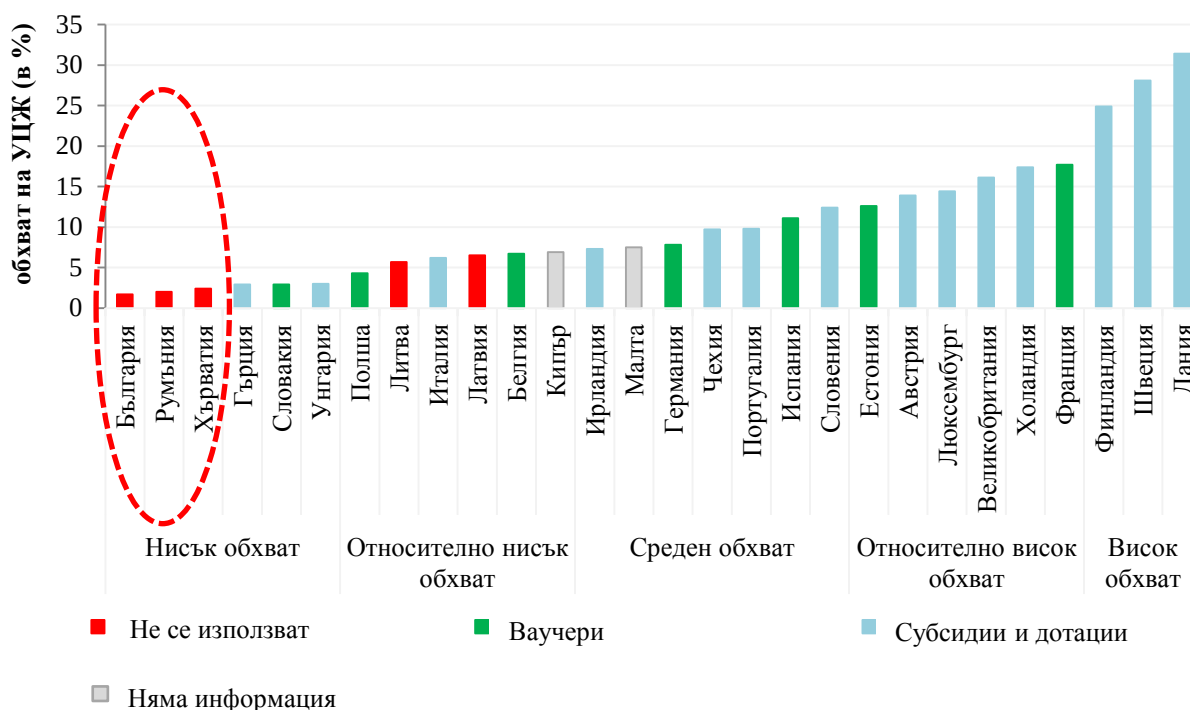
Фигура 8. Континуум на публично-частно партньорство в образованието

Във фокуса на изследването са три подхода на ПЧП в образованието, които условно се определят като: пазарен, социален и управленски. Целта и при трите е да се подобри качеството и да се повиши ефективността на образованието. За реализирането ѝ се използват различни инструменти: ваучери, субсидия за частните училища и франчайзинг в образованието.⁸

Чрез сравнително-съпоставителен анализ се установява връзка между използваните финансови инструменти и относителния дял на обхвата на УЦЖ в държавите-членки на ЕС-28. (Вж. Фигура 9.)

Анализът доказва, че в страните с нисък или относително нисък обхват частните структури не получават държавна подкрепа, респ. не се използват посочените инструменти.

⁸ Вж. Franchise Business Economic Outlook for 2014, International Franchise Association Educational Foundation, Washington, 2014; Supporting growth and jobs an agenda for the modernisation of Europe's higher education systems, European Union, European Commission, Brussels, 2011

Фигура 9. Инструменти за публично финансиране на частните училища и обхват на УЦЖ (2013 г.)

Източник: Обобщения на автора по данни на Евростат, OECD, UNESCO, 2014 г.

Анализирано е влиянието и на други преки инструменти за въздействие върху увеличаване на обхвата на УЦЖ, като *индивидуални сметки за обучение* и *фондове за обучение*.

Индивидуалните сметки за обучение са финансов инструмент с доказано гъвкаво въздействие едновременно върху висококвалифицирани лица и тези с ниска образователна степен. Чрез тях обучаващите се получават допълнителен финансов ресурс за повишаване на образованието и квалификацията си. Работодателите извличат ползи от по-доброто трудово представяне на своите служители, а държавата поделва разходите с отделните индивиди и увеличава натрупания човешки капитал. Установява се, че този инструмент е ефективен за интегрирането на формите за УЦЖ, доколкото средствата могат да се използват алтернативно според предпочитанията на потребителите към съответна форма.

В дисертационния труд е анализирана и алтернативата „фондиране на средства за образование и обучение“, при използването на различни подходи: централизиран, секторен и децентрализиран. Идеята, която се поддържа в труда е, че за българската практика по-подходящи са *национален и секторни фондове* за финансиране на професионална квалификация, т.е. централизиран и секторен подходи. Чрез фондовете за обучение бизнесът спомага за развитие на формите за УЦЖ и адаптиране на обучението към практиката. Фондовете за обучение са подходящ инструмент за

подобряване на частните инвестиции и ангажираност към политиките, свързани с ученето през целия живот.

Обект на анализа в тази част са и данъчните преференции (облекчения) като **косвен инструмент**, широко прилаган в международния практика. Направен е пълен преглед на данъчни преференции за образование и обучение, предвидени в българското законодателство. Установява се, че стимулите са предимно за развитие на формалната образователна система и публичните стопански субекти, а другите две форми за УЦЖ и особено самостоятелното учене са слабо обхванати в системата на данъчните преференции.

Прегледът на практиките в страните от ЕС дава основание да се търсят резерви за развитие на системата от данъчни преференции за УЦЖ у нас в няколко посоки. На първо място е аргументирана значимостта на **данъчните стимули за потребителите**, респ. за индивидуалните и семейни разходи за образование и обучение с цел данъчната политика да повлияе на инвестициите в различните форми за учене през целия живот. Установена е необходимостта от разширяване обхвата на **данъчните облекчения за доставчиците** на образование и обучение (данък върху добавената стойност и корпоративен данък) чрез диференцирано третиране на приходите им от продажбата на услуги. С цел стимулиране участието на бизнеса е важно развитието на **данъчните облекчения за работодателите** както в качеството им на доставчици на обучение, така и на предоставящи възможности за повишаване на квалификацията и опита чрез стажуване и чиракуване. Данъчната политика на държавата следва да е насочена към **стимулиране на стопанските субекти** (юридически и физически лица) за спонсорство и дарителството в трите форми за УЦЖ.

Основни изводи от изложеното в Трета глава:

Координацията на институциите е сериозно предизвикателство за интегриране на формите за УЦЖ в България. Ефективен подход за постигането на тази цел е съчетаването на принципите на умерената централизация и отворената координация с използването на инструментите на новия мениджмънт в публичния сектор.

Предложеният модел на институционална координация, дефинирането и диференцирането на функции и отговорности на заинтересованите страни и осъвременяване на правната рамка се разглеждат в пряка връзка с развитието на преките и косвените инструменти за интегриране на формите за УЦЖ.

Приложното поле на преките финансови инструменти в България е твърде ограничено. Разширяването му е свързано както с постигането на политически консенсус по важни въпроси за финансирането на образованието и обучението, така и със съчетаването на пазарни и административни подходи във финансовото управление на системата.

Развитието на системата от данъчни преференции за образование и обучение в България е съобразено с политиките на европейските страни. Законодателството допуска неравнопоставено третиране на публични и частни структури по предоставянето на облекчен данъчен режим. Предизвикателство за българската практика е развитието на данъчни облекчения за образованието на възрастни (в т.ч. както за доставчици, така и за потребители), както и финансови стимули за самостоятелно учене, каквито на практика липсват.

Настоящата институционална координация и използваните финансови регулатори в България не спомагат за интегриране на формите за учене през целия живот.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящото изследване проучва възможността за интегриране на формите за учене през целия живот в система, изградена от множество компоненти: участници, координираща институция, инструменти за въздействие, целеви групи, регламентация на функции и др. Целите на тази интеграция е целенасочено въздействие върху развитието на трите форми за учене през целия живот: формалното образование, неформалното обучение и самостоятелното учене.

Въз основа на извършените анализи (документален, емпиричен, клъстер, корелационен и др.) се открояват редица **проблемни полета** в областта на УЦЖ в България, сред които основни са: значително изоставане на законодателната и институционална рамка от практиките на страните-членки на ЕС-28; нисък обхват на участието на населението в УЦЖ; липса на създадени от държавата стимули за активно участие на стопанските субекти в различните форми за УЦЖ и т.н.

Идентифицирането на тези проблеми, допълнено с оценките на функционалните връзки, открити при корелационния анализ подчертават следните **приоритетни области за развитие** на системата за УЦЖ у нас: развитие на институционална рамка и създаване на институционална координация, както и използването на преки и косвени финансови инструменти за регулиране на равния достъп и равнопоставено участие в трите форми за УЦЖ.

В резултат на изследването за ученето през целия живот в България се генерират следните основни изводи:

1. Изграждането на елементите на системата за УЦЖ в България се осъществява при неразвита законова рамка, а практическите действия към настоящия момент не водят до реализирането на стратегическите цели на политиката.

2. България е изостанала от другите страни на ЕС по основни параметри за УЦЖ като: обхват на населението в неформалното обучение и самостоятелното учене; равнище на публичното финансиране на образованието и обучението, използвани финансови инструменти за стимулиране на участието в УЦЖ.

3. Развитието на УЦЖ се очертава приоритетна област в политиката на страната, доколкото то е своеобразна трансмисия между основни ресурсни фактори и значими социални резултати. Установената права и значителна връзка между тях сочи, че УЦЖ е един от факторите за въздействие върху значими социални проблеми като редуциране на относителния дял на населението в риск от бедност и социално изключване, редуциране на процента на младежите, които не работят и не учат и намаляване на безработицата.

4. Налице е практически опит по използването на традиционни финансови инструменти за въздействие върху развитието на УЦЖ. Липсата на иновации в тази област, както и отказът от добре функциониращи практики, препятства възможностите за интегриране формите за УЦЖ в работния и жизнен цикъл на човека у нас.

Изведените научни предположения – *теза и работни хипотези* – са доказани както следва:

- В дисертационния труд са приведени доказателства в подкрепа на дефинираната *теза*, а именно:

Развитието на УЦЖ в България е изостанало от съвременните практики на страните-членки на ЕС-28, в т.ч. като:

- развитие и приложение на политиките (Втора глава. §1 и §2);
- изграждане на институционална координация (Трета глава. §1);
- използване на алтернативни финансови механизми и съвременни инструменти за въздействие върху поведението на стопанските субекти за активното им участие в осигуряването на различните форми за УЦЖ (Трета глава. §2);

Анализът на европейската практика показва, че страните с координирана политика, включваща алтернативни инструменти за въздействие като преки и косвени стимули имат по-широк обхват във формите за учене през целия живот (Трета глава. §2).

Тезата се допълва и от доказателство за пряката връзка между развитието на човешкия потенциал и развитието на системата за УЦЖ, в т.ч. и обхвата на населението в УЦЖ (Втора глава. §2).

- Приведените доказателства в подкрепа на дефинираните хипотези са в следните области:

Първо, теоретична база за развитие на концепцията за УЦЖ са основни икономически и социални теории за образованието и обучението, разгледани в Първа глава. §1. Емпирично е доказана връзката между развитието на системите за УЦЖ (измерени чрез равнището на техния обхват) и развитието на човешкия потенциал, измерен чрез Европейския индекс на човешкия капитал и Индекса на човешкото развитие (Първа глава. §1 и Втора глава. §2). Изведеното е в подкрепа на първа работна хипотеза;

Второ, теоретичният модел на образователния цикъл се обвързва с практическите нива по международната стандартна образователна класификация, както и с придобиването на знания в условия на работа и чрез опит. На тази основа се доказва втора работна хипотеза – развитието на образователния потенциал на човека във времето е зависимо от интегрирането на формите за УЦЖ (Първа глава. §3).

Трето, сравнителният анализ на политиките по страни от ЕС, показва че България изостава от съвременните практики. Изграждането на координация между институциите е основен проблем на системата и пречи интегрирането на усилията на различните стопански субекти (Втора глава. §1 и §2). Крос анализът потвърждава, че страни с последователна политика, хармонизирано законодателство и институционална координация са с постижения във формите за УЦЖ като обхват, финансова

осигуреност и реализирани социални ефекти. Доказателствата са в подкрепа на трета работна хипотеза.

Четвърто, чрез корелационен анализ (Втора глава. §3) се доказва правата значителна връзка между две групи показатели. От една страна, това е връзката между публични разходи за образование (възприет, като основен ресурсен показател) и обхват на УЦЖ. От друга страна, наличието на връзка между обхвата на УЦЖ и редица резултативни показатели и преди всичко редуцирането на лицата в риск от бедност и социално изключване. По този начин се извежда ролята на УЦЖ като преобразуващ фактор между разгледаните ресурсни и резултативни показатели (доказване на четвърта работна хипотеза).

Пето, чрез сравнително-съпоставителен анализ на използваните алтернативни финансови инструменти се установява, че държавите с висок обхват на УЦЖ прилагат комплексен инструментариум за въздействие върху развитието на формите за УЦЖ (Трета глава. §2). В този аспект като ефективна практика се очертава съчетаването на преки (в т.ч. ПЧП, пазарни подходи и др.) и косвени инструменти (данъчни преференции). Приведените примери за добри практики на страни от ЕС-28 потвърждават изведената пета работна хипотеза.

Изложеното до тук дава основание да се обобщи, че **четирите задачи на научното изследване са постигнати**, а именно:

1. Теоретично е обоснована необходимостта от УЦЖ, не само въз основа на анализираните основни икономически теории и социални концепции за ЧК и ЧР, но и чрез привеждането на емпирични доказателства за бързото остаряване и амортизиране на знанията и уменията в съвременните условия. Постановката е свързана с интегрирането на формите за УЦЖ в работния и жизнен цикъл на човека и повишаване на потенциала му за лична реализация и социално включване (Първа глава. §1, §2 и §3);
2. Формираните клъстери и определянето на страни-маркери са в основата на анализа на факторната обусловеност на УЦЖ. Извършеният корелационен анализ показва посоката и интензитета на връзките между изследваните ресурсни и резултативни показатели. (Втора глава. §3);
3. Чрез сравнителен международен анализ на политиките и практиките на страните от ЕС са идентифицирани проблемните области в развитието на УЦЖ в България (Втора глава, §1 и §2);
4. Въз основа на извършените анализи в Трета глава се дават конкретни предложения за използване на преки и косвени инструменти за интегриране на формите за УЦЖ в България. Застъпва се виждането, че транспонирането на успешни практики и адаптирането на приложни инструменти е ефективен подход за развитие на системата.

Работата по тези основни задачи води до реализиране на целта на настоящото изследване, а именно да се очертаят полетата за политически интервенции и приложен инструментариум за разширяване обхвата на УЦЖ в България.

IV. СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Проекция на теоретичните възгледи за образованието и обучението в публичните политики и практическите решения за развитие на формите за УЦЖ в страните от ЕС. Привеждане на емпирични доказателства за връзката на УЦЖ с индекса на човешкото развитие и човешкия капитал.
2. Извеждане на необходимостта от УЦЖ чрез интегриране на трите му форми в работния и жизнен цикъл на човека.
3. Оценка на профилни характеристики на системите за учене през целия живот по страни-маркери и транспониране на успешни практики и инструменти за интегриране на формите за УЦЖ в България.
4. Извеждане на основни връзки между ресурси и социални ефекти и обхвата на системата за учене през целия живот. Оценка на посоката и интензитета на връзките с цел идентифициране на области за развитие на политиките за УЦЖ в България.

V. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Велева, Р. (2013) Форми на учене през целия живот и етапи на образователния цикъл // сборник с доклади от Международна научна конференция „Глобализъм, регионализъм и сигурност“, 19-21.09.2013, Равда, с. 377-382
2. Велева, Р. (2014) Образованието в концепциите за човешкия капитал // сборник с доклади от Научно – практическа конференция „Човешкият капитал – методология, измерения и практики“, 04.06.2014, София, с. 133-145
3. Велева, Р. (2014) Ученето през целия живот като фактор за икономически растеж: клъстери по държави // сборник доклади от Първа есенна академия „Публичната администрация в европейска перспектива: проекцията на научните изследвания в обучението“, 26-28.09.2014, Равда, с. 117-125
4. Велева, Р. (2015) Институционална структура и финансова организация на системата на образование в България // сп. Организация и управление на училището и детската градина, брой 2/2015, София, с. 62-87